

Michał Służalec¹

Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie

Państwowa Komisja do spraw przeciwdziałania wykorzystaniu seksualnemu małoletnich poniżej lat 15 jako forma zadośćuczynienia poczuciu społecznej sprawiedliwości

1. Wprowadzenie

Ustawą z 30.08.2019 r. o Państwowej Komisji do spraw przeciwdziałania wykorzystaniu seksualnemu małoletnich poniżej lat 15 (dalej: „Komisja”) utworzono nieznaną dotychczas w polskim systemie prawnym organ władzy publicznej, którego jednym z celów określonych w preambule jest powinność zadośćuczynienia „społecznemu poczuciu sprawiedliwości”². Od czasu jego wprowadzenia do polskiego systemu prawa przeszedł on znaczne przemiany – szczególnie w kontekście kompetencyjnym. Jednak główne założenie w zakresie działalności na rzecz małoletnich-pokrzywdzonych czynami zabronionymi z obszaru wolności seksualnej i obyczajności pozostały niezmiennie. Uzasadniając występowanie Komisji w strukturze organów władzy publicznej prawodawca uznał, że doniosłość społeczna czynów zabronionych, których ona dotyczy jest tak istotna, iż nawet upływ lat od czasu popełnienia czynu zabronionego nie uzasadnia braku rozwiązań odpowiednio chroniących wolność seksualną i obyczajową dzieci³. Ujęcie to koreluje przede wszystkim z założeniem, że ma ona realizować społeczne poczucie sprawiedliwości, co zostało wyraźnie wyartykułowane w treści preambuły. Już w uzasadnieniu do projektu ustawy odwoływano się do wielu wartości, które miały stanowić podstawę do jej wdrożenia, w szczególności: konstytucyjna zasada zaufania obywateli do państwa, zwiększenie poczucia bezpieczeństwa rodzin i obywateli, jak i realizacja zasady sprawiedliwości społecznej⁴. Formuły te pozostają ze sobą we wzajemnych relacjach

¹ Numer ORCID: 0000-0002-2468-2734. Adres e-mail: m.sluzalec@ujd.edu.pl

² Ustawa z 30.08.2019 r. o Państwowej Komisji do spraw przeciwdziałania wykorzystaniu małoletnich poniżej lat 15 (tekst jedn.: Dz. U. z 2020 r. poz. 2219, dalej: „ustawa z 2019 r.”).

³ Jako dziecko w tym przypadku rozumiany jest małoletni pokrzywdzony, który w chwili popełnienia na jego szkodę czynu zabronionego nie miał ukończonego 15. roku życia.

⁴ Uzasadnienie do projektu ustawy o Państwowej Komisji do spraw wyjaśniania przypadków czynności skierowanych przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, wobec małoletniego poniżej lat 15, druk nr 3663 z 16.07.2019 r., s. 14, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/C8E77E33EBA66634C125843A003060E8/%24File/3663.pdf>, dostęp: 25.01.2024 r.

– skoro bowiem małoletni pozostają pod opieką rodziny i państwa, to powinny występować pewne gwarancje pogłębiające zaufanie obywateli do państwa w taki sposób, aby równocześnie realizować zasadę sprawiedliwości społecznej. W treści uzasadnienia do projektu, poza wskazaniem określonych reguł nie dokonano pogłębionej analizy tych instrumentów. Zatem kluczowym zakresem pozostaje dookreślenie przyjętej przez prawodawcę powinności realizacji społecznego poczucia sprawiedliwości za pośrednictwem działań Komisji.

Nie można odmówić jej znaczenia w kontekście oddziaływania społecznego, tym bardziej, że w ramach jej kompetencji znajdują się nie tylko działania mające na celu wyjaśnianie czy zwalczanie przypadków przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności popełnionych na szkodę małoletniego poniżej lat 15 (art. 2 i 3 ustawy z 2019 r.), ale także działalność prewencyjna, edukacyjna i badawcza (art. 4 ust. 1 ustawy z 2019 r.).

Pojawia się zatem zasadnicze pytanie: czy przyjęte rozwiązania w rzeczywistości będą stanowiły formę realizacji społecznego poczucia sprawiedliwości. Czy odwołanie do tych wartości uzasadnia stosowanie nowych rozwiązań oddziałujących na sprawców czynów zabronionych względem zachowań podjętych przed czasem obowiązywania tej ustawy?

Wprowadzenie tej instytucji, a nawet sam projekt ustawy doprowadził do istotnej dyskusji doktryny i organów państwowych – wiele z nich zakwestionowało zasadność wprowadzanych rozwiązań⁵. Uwarunkowania prawne dotyczące Komisji stanowią bardzo wąski przedmiot zainteresowania doktryny. Wobec tego zachodzi potrzeba uzupełnienia tego obszaru – tym bardziej biorąc pod uwagę różne wątpliwości jej dotyczące. Niniejszy artykuł ma na celu dokonanie oceny aktualnie obowiązujących rozwiązań ograniczając je do kontekstu społecznego poczucia sprawiedliwości. Zasadniczą hipotezą artykułu jest twierdzenie, że Państwowa Komisja do spraw przeciwdziałania wykorzystaniu seksualnemu małoletnich poniżej lat 15 stanowi instrument państwa do zadośćuczynienia poczuciu społecznej sprawiedliwości. W tym celu wykorzystane zostaną metody badawcze: dogmatyczno-prawna oraz metoda językowa.

Nie sposób odnieść się do wszelkich aspektów filozoficznych, jak i socjologicznych odnośnie do sprawiedliwości, jak i sprawiedliwości społecznej, wobec czego zakres pracy zostanie ograniczony wyłącznie do sfery potrzebnej dla dokonania oceny zasadności wdrażanych rozwiązań. W celu analizy określonej materii zachodzi potrzeba ustalenia pojęcia sprawiedliwości, dookreślenie istoty sprawiedliwości społecznej oraz ustalenia roli Komisji jako pośrednika w zadośćuczynieniu społecznemu poczuciu sprawiedliwości.

2. Sprawiedliwość

Termin „sprawiedliwość” stanowi jeden z istotnych aspektów związanych z funkcjonowaniem państwa i prawa. Samo pojęcie jest wieloznaczne i było częstokroć poddawane analizie⁶. W cenionej na świecie koncepcji Johna Rawlsa sprawiedliwość pozostaje

⁵ M.in. zob. M. Klimaszewski, *Pozycja ustrojowa Państwowej Komisji do spraw wyjaśniania przypadków czynności skierowanych przeciwko wolności seksualnej i obyczajności wobec małoletniego poniżej lat 15*, „Resocjalizacja Polska” 2020/1, s. 162; uwagi Sądu Najwyższego do rządowego projektu ustawy o Państwowej Komisji do spraw wyjaśniania przypadków czynności skierowanych przeciwko wolności seksualnej i obyczajności wobec małoletniego poniżej lat 15 z 6.08.2019 r., <https://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/8265364F69CCE647C1258450004FF858/%24File/3663-001.pdf>, dostęp: 6.08.2023 r.

⁶ Zob. W. Sadurski, *Teoria sprawiedliwości. Podstawowe zagadnienia*, Warszawa 1998; R. Liberkowski, *O genezie i istocie sprawiedliwości*, w: W. Heller, R. Liberkowski (red.), *Wola sprawiedliwości*, Poznań 2000; S. Tkacz, *Rozumienie sprawiedliwości w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Katowice 2003.

swoistego rodzaju wykładnią instytucji społecznych. Nietykalność jednostki wyprowadza on z idei sprawiedliwości. Zasady sprawiedliwości powinny być akceptowane przez samą społeczność dla której działają instytucje zobowiązane do zapewnienia realizacji zasad sprawiedliwości⁷. Wobec tego należy ustalić, czy Komisja może stanowić formę realizacji tejże wartości.

Działania prawodawcy powinny przybierać formy oddające istotę sprawiedliwości w taki sposób, aby zagwarantować społeczności poczucie bezpieczeństwa także w kontekście przekonania wspólnoty o braku niesprawiedliwości. Na skutek wielu czynników wdrażane są odmienne instytucje mające dążyć do zagwarantowania przekonania o sprawiedliwości. W tym wymiarze należy odnieść się do wybranych ujęć sprawiedliwości. W niniejszym artykule w szczególności odwołuję się do myśli chrześcijańskiej. Wybór tej grupy wynika przede wszystkim z wpływu religii katolickiej na kształt prawa w Polsce. To oddziaływanie znalazło także odwołanie w preambule do ustawy z 2.04.1997 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej⁸, jako jednej z wartości wyznaczającej kierunek ideowy wdrażanych rozwiązań prawnych – również względem sprawiedliwości⁹.

Sprawiedliwość jest często ujmowana jako odzwierciedlenie prawa naturalnego, które wyznacza jej istnienie¹⁰. Jedną z najbardziej znanych definicji sprawiedliwości jest Ulpianowska paremia *iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi*¹¹. Święty Tomasz z Akwinu utożsamiał sprawiedliwość z „pewnym wyrównaniem”, czyli formą porządkową w zakresie relacji międzyludzkich¹². Przyjmuje się, że sprawiedliwość może być odnoszona do zachowań podejmowanych przez jednostkę. W sytuacji, gdy działanie bądź zaniechanie podmiotu przyjmie pewne cechy wykluczające poczucie sprawiedliwości, wówczas zakwalifikowanie czynu jako prawidłowego może być niemożliwe. Nie oznacza to jednak, że każdy czyn odbierany jako negatywny będzie niesprawiedliwy. W tym aspekcie znaczenia nabiera zasadność danej czynności wobec zachowania innej osoby. Jeśli dana jednostka zastrzyła na określone działania lub zaniechania, wówczas nawet ogólne negatywne oddziaływanie może być pozytywane jako sprawiedliwe¹³. Jak słusznie wskazuje ks. Piotr Wróbel formuła sprawiedliwości w jej społecznym ujęciu była przedmiotem nauczania Kościoła, w szczególności papieży, jak również została zawarta w Katechizmie Kościoła Katolickiego¹⁴. W tym wymiarze sprawiedliwość staje się podstawą ładu dla dobra wspólnego¹⁵. Taki obszar działania na rzecz ogółu wskazuje na społeczny charakter sprawiedliwości¹⁶. Wobec tego swoistym kierunkiem podejmowanych w imię sprawiedliwości działań jest właśnie wymiar podmiotowy jako wartość generalna.

⁷ J. Rawls, *A theory of justice. Revised edition*, Cambridge 1999, s. 3–4.

⁸ Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm., dalej: „Konstytucja RP”.

⁹ Tak w preambule do Konstytucji RP: „(...) wszyscy obywatele Rzeczypospolitej, zarówno wierzący w Boga będącego źródłem prawdy, sprawiedliwości, dobra i piękna (...)”.

¹⁰ M.I. Garrido Gómez, *The Systematization of Legal Values around Justice*, „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej” 2021/3, s. 41.

¹¹ P. Sadowski, *Filozofia prawa w życiu i nauczaniu Ulpiana*, „Zeszyty Prawnicze” 2008/1, s. 100.

¹² K. Kalka, *Sprawiedliwość i sprawności społeczne według Św. Tomasza z Akwinu*, Bydgoszcz 1994, s. 42.

¹³ R. Kleszcz, *Co to znaczy „sprawiedliwość”?*, „Filozofia Nauki” 1999/1–2, s. 33–34.

¹⁴ Zob. Ks. P. Wróbel, *Postulat sprawiedliwości społecznej a idea sprawiedliwości*, „Studia Socialia Cracoviensia” 2013/1, s. 142.

¹⁵ Zob. Ks. W. Wesoly SVD, *Sprawiedliwość w nauczaniu Kościoła katolickiego*, „Studia Warmińskie” 2010/XLVII, s. 304.

¹⁶ Zob. Ks. T. Płoski, *Sprawiedliwość, wojna i pokój w nauczaniu Kościoła katolickiego*, „Studia Warmińskie” 2004–2005 /XLI–XLII, s. 341; S. Kowalczyk, *Państwo a problem sprawiedliwości społecznej*, „Annales. Etyka w Życiu Gospodarczym” 2009/1, s. 174.

Względem powyższych ujęć, sprawiedliwość to forma oddziaływania na konkretny podmiot przy przyjęciu, że czyn jednostki będzie stanowił przedmiot oceny w kontekście tego, co się jej należy.

Sprawiedliwość wywołuje znaczące oddziaływanie na tworzenie i stosowanie prawa¹⁷. Stanowi fundament wyznaczający wszelkie normy¹⁸. Już ujęcie myśli chrześcijańskiej wyznacza kierunek legalnego działania – tj. w postaci „nakładającej na jednostki zobowiązania wobec wspólnoty przyczyniające się do tworzenia dobra wspólnego”¹⁹. Często jest traktowana jako forma podejmowanych zgodnych z prawem działań. Takie ujęcie determinowane jest także przesłanką dobra ogółu²⁰. Zakres wspólnego dobra stanowi jeden z kluczowych aspektów względem koncepcji funkcjonowania Komisji w Polsce. Wynika to z faktu, że instytucja ta ma stanowić nie tylko formę wpływania na sprawców określonych czynów, ale także powinna oddziaływać społecznie, w tym też w celu zagwarantowania bezpieczeństwa.

3. Istota społecznego poczucia sprawiedliwości

Społeczne poczucie sprawiedliwości jest terminem, który był wielokrotnie analizowany z punktu widzenia filozofii prawa i filozofii społecznej. Można odszukać wiele różnych definicji oraz kontekstów przedstawiających zakres społecznego poczucia sprawiedliwości. Jednak w celu przybliżenia istoty tego terminu na potrzeby ustalenia roli Komisji należy odwołać się do jego znaczenia na gruncie ustawy zasadniczej.

Znamienne jest, że w Konstytucji RP prawodawca ujął w treści art. 2, że Rzeczpospolita Polska będąc demokratycznym państwem prawnym urzeczywistnia zasady sprawiedliwości społecznej. Wskazana reguła konstytucyjna była wielokrotnie analizowana przez Trybunał Konstytucyjny (dalej: „TK”), który podkreślał jej niejednorodny charakter²¹. W tym miejscu warto zwrócić uwagę na stanowisko Naczelnego Sądu Administracyjnego (dalej: „NSA”) odnośnie do znaczenia zasady sprawiedliwości społecznej jako będącej:

wyznacznikiem zmierzającym do tego, aby Państwo podejmowało wobec swoich obywateli działania, które nie będą miały cech dowolności. Powinna ona uwzględniać indywidualne przypadki, które pozwalają na uwzględnienie szczególnej sytuacji danego podmiotu. W ujęciu art. 2 Konstytucji RP sprawiedliwość społeczna jest celem, który ma urzeczywistnić demokratyczne państwo prawne. Nie jest demokratycznym państwem prawnym państwo, które nie realizuje idei sprawiedliwości społecznej, przynajmniej pojmowanej jako dążenie do zachowania równego w stosunkach społecznych i powstrzymywania się od kreowania nieusprawiedliwionych, nieopartych obiektywnymi wymogami i kryteriami przywilejów²².

Wobec tego możliwość wdrażania wszelkich zmian prawnych wyznaczana jest koniecznością sprawiedliwie konstruowanych norm – z istotnym uwzględnieniem zasady równości z art. 32 ust. 1 Konstytucji RP. W zasadniczej liczbie orzeczeń TK przy dokonywaniu analizy wartości w postaci sprawiedliwości społecznej odwoływał się jednocześnie

¹⁷ A. Stoiński, *Idea sprawiedliwości społecznej. Wstępna klasyfikacja znaczeń*, Olsztyn 2017, s. 22.

¹⁸ W. Zalewski, *Sprawiedliwość, sprawiedliwości naprawczej*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2016/XXXV, s. 665; D. Ślęczek-Czakon, *Sprawiedliwość społeczna: obecność problemu w polskiej filozofii społecznej*, w: T. Czakon, D. Ślęczek-Czakon (red.), *Współczesna filozofia społeczna w Polsce: wybrane problemy*, Katowice 2014, s. 129.

¹⁹ T. Chauvin, *Sprawiedliwość społeczna – człowiek i wspólnota w świetle prawa i społecznej nauki Kościoła*, „Forum prawnicze” 2020/2, s. 15.

²⁰ Z. Ziemiński, *Sprawiedliwość społeczna jako pojęcie prawne*, Warszawa 1996, s. 11–12.

²¹ Wyrok TK z 22.06.1999 r., K 5/99, OTK 1999/5, poz. 100.

²² Wyrok NSA z 9.05.2023 r., III OSK 2219/21, Legalis nr 2968562.

do równości wobec prawa²³. Do tego ujęcia odnosi się także Zygmunt Ziemiński, który wskazuje, że:

[o]dwoływanie się do „sprawiedliwości społecznej” nie jest odwołaniem się do jakiejś prostej, opartej na jednym kryterium formuły sprawiedliwości, lecz do pewnego rodzaju formuły złożonej, uwzględniającej w sposób odpowiednio kompromisowy różnego typu postulaty dotyczące ułożenia stosunków międzyludzkich oraz ładu społecznego. Sprawiedliwość domaga się równości i wolności dla członków społeczeństwa, ale te dwa postulaty ułożenia ładu społecznego w znacznym stopniu pozostają w kolizji²⁴.

Na uwagę zasługuje próba doprecyzowania sprawiedliwości społecznej przez Andrzeja Stoińskiego, który wskazuje, że:

[m]ożemy ją bowiem potraktować jako konkretyzację (formułę konkretną) sprawiedliwości rozdzielczej lub mutację sprawiedliwości wyrównawczej. Da się ją też postrzegać jako pewną ideę niekoniecznie zbieżną z jakkolwiek rozumianą sprawiedliwością. W dwóch pierwszych przypadkach warunkiem potwierdzającym, że należy ją kwalifikować jako sprawiedliwość, byłoby orzeczenie o koherencji specyficznego kształtu sprawiedliwości społecznej z generalną formułą sprawiedliwości. Ostatnią rozpatrywaną ewentualnością jest uznanie sprawiedliwości społecznej za autonomiczną ideę organizacji życia społecznego, bazującą na społecznej równości i/lub solidarności. Minimalnym warunkiem takiego sformułowania byłoby ujawnienie sprzeczności pomiędzy postulatami stawianymi przed sprawiedliwością społeczną, a wymaganiami urzeczywistnienia się ogólnie po traktowanej sprawiedliwości²⁵.

Zakres ten pozostaje istotny także względem zarzutów, które były kierowane odnośnie do projektu wdrażającego Komisję w Polsce. W trakcie opiniowania projektu zwracano uwagę na szereg aspektów, które mogłyby powodować wątpliwości zgodności przepisów z ustawą zasadniczą, jak również form stosowanej represji (poprzez wdrażanie zasady, że prawo działa wstecz, jak i nieuwzględniania okresu przedawnienia względem wpisów do Rejestru)²⁶. W tym też zakresie pojawiła się konieczność dla uzyskania kompromisu między potrzebami wynikającymi ze sprawiedliwości społecznej, która to wyznaczała wdrażanie nowych rozwiązań a standardami prawnymi. Ten zakres w odniesieniu do działań i uprawnień Komisji powodował wiele nieścisłości. Co istotne, przy rozpoznawaniu znaczenia zasady sprawiedliwości społecznej niezwykle istotna pozostaje tzw. zasada sprawiedliwości proceduralnej, która będzie stanowiła element oceny względem Komisji. Reguła ta oznacza nakaz, aby:

wszelkie postępowania prowadzone przez organy władzy publicznej w celu rozstrzygnięcia spraw indywidualnych odpowiadały standardom sprawiedliwości proceduralnej. Regulacje prawne tych postępowań muszą w związku z tym zapewnić wszechstronne i staranne zbadanie okoliczności istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy oraz gwarantować wszystkim stronom i uczestnikom postępowania prawo do wysłuchania, tj. prawo przedstawiania i obrony swoich racji²⁷.

Wobec takich formuł można ukuć twierdzenie, że jakiekolwiek normy wdrażane nawet w celu „uczynienia zadość poczuciu społecznej sprawiedliwości” muszą

²³ Zob. np. wyrok TK z 10.10.2000 r., P 8/99, OTK 2000/6, poz. 190.

²⁴ Z. Ziemiński, *Sprawiedliwość...*, s. 58–59.

²⁵ A. Stoiński, *Jekyll i Hyde metapolityki. Rozważania o przemianach w rozumieniu tolerancji, wolności i sprawiedliwości*, Olsztyn 2016, s. 150–151.

²⁶ Zob. art. 6 ust. 3 ustawy z 13.05.2016 r. o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym i ochronie małoletnich (tekst jedn.: Dz. U. z 2024 r. poz. 560) oraz art. 27 ustawy z 2019 r.

²⁷ Wyrok NSA z 20.09.2022 r., I GSK 1758/21, LEX nr 3486696.

samodzielnie odpowiadać tejże społecznej sprawiedliwości. Wszelkiego rodzaju oddziaływania poprzez aktywność Komisji wobec osoby uznanej za sprawcę, nawet przy przyjęciu, że stanowi to sprawiedliwość względem dobra wspólnego, muszą odpowiadać także pozostałym aspektom sprawiedliwości społecznej np. w zakresie sprawiedliwości proceduralnej – umożliwiającej wypowiedzenie się przez osobę wskazaną jako sprawca i realizację zasady obrony swych praw²⁸.

4. Istota Państwowej Komisji do spraw przeciwdziałania wykorzystaniu seksualnemu małoletnich poniżej lat 15

Komisja posiada obecnie niejasny status. Z jednej strony jest to podmiot współdziałający na etapie postępowania przygotowawczego, z drugiej zaś – pojawiają się elementy *stricte* decyzyjne powodujące możliwość zakwalifikowania jej jako organu quasi-sądowego. Jednak status Komisji nie stanowi głównego aspektu rozważanego w artykule. Konieczność odwołania się do tego obszaru wynika z roli i realizacji zadań, jakie pozostały jej przypisane w kontekście zasady sprawiedliwości społecznej. Problematyka statusu Komisji w kontekście oddziaływania karnego związana jest z faktem, że instytucja ta nie jest *stricte* organem realizującym zadania z obszaru prawa karnego. Jednak jej istota pozostaje w nierozdzielalnym związku z przypadkami czynności skierowanymi przeciwko wolności seksualnej i obyczajności wobec małoletniego poniżej lat 15, a co za tym idzie – aspektu czynów zabronionych. Zakres obszaru jej działania nie pozostaje formą sankcjonowania określonych zachowań w rozumieniu prawa karnego. Kierunki oddziaływania zarówno na społeczeństwo w ogólnym ujęciu, jak i odnośnie do sprawców czynów stosowane przez Komisję należy rozumieć szerzej niż wpływ represyjny – w tym przypadku kluczem do odpowiedniego zrozumienia zarówno statusu Komisji, jak i jej genezy jest właśnie zasada sprawiedliwości społecznej. Względem oddziaływania na sprawcę czynu zabronionego sprawiedliwość miałaby być połączona z zakresem karalności. W układzie wpływu na sprawcę zachowania przestępczego będzie ona związana ze sprawiedliwością wyrównawczą, w szczególności w odniesieniu do „zasady sprawiedliwego odpłacania złem za zło”. Odpowiedzialność za czyn może doprowadzić do pewnych oddziaływań na osobę pokrzywdzoną. Oznacza to, że z uwagi na poparcie społeczne ujawnione w postaci obowiązujących norm prawnych ten, kto poniósł krzywdę może czuć się bezpiecznie. Kolejno, poza formami oddziaływania na zasadzie resocjalizacji oraz prewencji, wymiar kary będzie odpowiadało także wartości ekspiacyjnej²⁹. Aby kara mogła być uznana jako sprawiedliwa powinna spełniać odpowiednie standardy, w szczególności w literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na społeczne poczucie sprawiedliwości³⁰. Jednak problematyka odnośnie do analizowanej materii dotyczy zakresu wykraczającego poza granice prawa karnego. Komisja bowiem realizuje działania niezależne od organów władzy sądowiczej – ma także własne instrumenty kształtujące oddziaływanie na sprawcę określonego zachowania.

Wobec tego zasadne jest zestawienie wybranych działań, które mogą być urzeczywistniane przez Komisję w odniesieniu do realizacji sprawiedliwości społecznej.

²⁸ W ustawie z 2019 r. można odszukać uprawnienia osoby wskazanej jako sprawca np. w art. 27a ust. 1 i 3; art. 29 ust. 1.

²⁹ Z. Ziemiński, *O pojmowaniu sprawiedliwości*, Lublin 1992, s. 150–153.

³⁰ I. Niewiadomska, S. Fel, *Realizacja zasady sprawiedliwości w karaniu przestępców*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2016/3, s. 60.

W treści preambuły do ustawy z 2019 r. przyjęto twierdzenie o „powinności” uczynienia zadość społecznemu poczuciu sprawiedliwości. Zgodnie ze słownikiem języka polskiego przez „powinność” rozumie się: „obowiązek wynikający z pełnionej funkcji lub z nakazu moralnego”³¹. Wobec tego należy ustalić, z jakiego „nakazu” wynika obowiązek zadośćuczynienia społecznemu poczuciu sprawiedliwości. Odpowiedź względem występowania powinności można wyprowadzić z przepisów ustawy zasadniczej, w szczególności w tym przypadku będzie to art. 2 Konstytucji RP, czyli zasada sprawiedliwości społecznej rozumiana jako filar i jedna z podstaw aksjologicznych systemu prawa w Polsce³². Co istotne, zasada ta koresponduje z art. 1 ustawy zasadniczej, czyli dobrem wspólnym oraz innymi wartościami wskazanymi w preambule³³. Konieczność konstruowania prawa zgodnie z zasadą sprawiedliwości społecznej stanowi zobowiązanie państwa do podejmowania słusznych działań dla dobra społeczności³⁴. W tej materii należy opowiedzieć się za twierdzeniem, że powinność ta spoczywa na państwie, które za pośrednictwem odpowiednich instrumentów ma stworzyć mechanizmy gwarantujące realizację i ochronę praw i wolności jednostki. Za taką koncepcją postrzegania adresata powinności określonej w preambule przemawia także treść art. 5 Konstytucji RP wyznaczająca reguły programowe w postaci zapewnienia wolności i prawa człowieka i obywatela. Kolejno w art. 31 ust. 1 ustawodawca wyznacza obowiązek ochrony prawnej wolności człowieka. Sfera seksualności i obyczajności stanowi element wolności jednostki, zaś art. 72 ust. 1 ustawy zasadniczej wyznacza szczególny obowiązek państwa dla ochrony praw dziecka. Sama Komisja zaś stanowi jedynie instrument państwa względem przybliżenia celu, jakim jest określone w preambule do ustawy z 2019 r. „uczynienie zadość społecznemu poczuciu sprawiedliwości”. Zatem Komisja jest jedynie realizatorem powinności państwa w obszarze jej ustawowych kompetencji w celu zadośćuczynienia poczuciu społecznej sprawiedliwości. Ponadto poprzez przyjęcie przez prawodawcę w preambule ustawy z 2019 r. wyrażenia „uwzględniając powinność” potwierdzono jedynie konieczność zastosowania się do generalnej zasady konstytucyjnej określonej w art. 2 Konstytucji RP³⁵. Za koncepcją formuły potwierdzającej przemawiają bowiem wiążące ustawodawcę zasady konstytucyjne, które wyznaczają kierunek działań jak również sam w sobie cel aktywności władz publicznych³⁶.

Obszar działalności Komisji skupiony jest na przestępstwach przeciwko wolności seksualnej i obyczajności popełnionych na szkodę małoletnich (tj. art. 1 pkt 2 ustawy z 2019 r.). Już ten zakres kompetencyjny może budzić pewne wątpliwości z punktu widzenia sprawiedliwości społecznej. Dlaczego bowiem działalność Komisji miałaby być wyznaczana jedynie przez aspekt podmiotowy, tj. na rzecz małoletnich? W tym jednak przypadku z pomocą dla uzasadnienia funkcjonowania Komisji na podstawie zakresu poczucia społecznej sprawiedliwości przychodzi preambuła do ustawy z 2019 r. System prawa wdrożony w Rzeczypospolitej związany jest ze szczególną formą ochrony dzieci – już w Konstytucji RP można odszukać przepisy, które wskazują na znaczenie zabezpieczenia dobra małoletnich. Co więcej, z istoty zasady sprawiedliwości społecznej nie

³¹ *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/powinno%C5%9B%C4%87.html>, dostęp: 21.01.2024 r.

³² M. Zubik, W. Sokolewicz, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. I, wyd. II, L. Garlicki (red.), Warszawa 2016, art. 2.

³³ M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP*, t. I, *Komentarz do art. 1–86*, Warszawa 2016, art. 2, teza D.3.

³⁴ Zob. M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja...*, art. 2, teza D.3.

³⁵ *Słownik...*

³⁶ Zob. wyroki TK: z 17.06.2003 r., P 24/02, Dz. U. z 2003 r. Nr 110, poz. 1060; z 12.04.2000 r., K 8/98, Dz. U. z 2000 r. Nr 28, poz. 325.

wynika konieczność występowania równych na rzecz wszystkich praw i obowiązków³⁷. Oznacza to, że w systemie prawnym mogą wstępować normy, które będą dedykowane określonym grupom i jednocześnie nie będą powodowały naruszenia zasad ustrojowych, jak również praw i wolności jednostki. Takie ujęcie niewątpliwie koreluje także z wykładnią art. 32 ust. 1 Konstytucji RP w zakresie konieczności równego traktowania przez prawodawcę podmiotów znajdujących się w takiej samej sytuacji prawnej³⁸.

Komisja z założenia ustawodawcy ma być formą funkcjonującą w celu zadośćuczynienia na rzecz najmłodszych tak, aby stworzyć pewne gwarancje dla kolejnych pokoleń. Twierdzenie to wynika nie tylko z samego zamysłu projektodawcy i odwołania się do społecznej sprawiedliwości w preambule ustawy, ale przede wszystkim z instrumentów towarzyszących temu organowi. Szerokie ujęcie przez prawodawcę zadań Komisji umożliwia podejmowanie działań na wielu płaszczyznach – tj. w zakresie zwalczania przestępstw – np. art. 3 ustawy z 2019 r. przez podejmowanie działań inicjujących postępowanie karne w obszarze czynów zabronionych z rozdziału XXV ustawy z 6.07.1997 r. – Kodeks karny³⁹, czy też przestępstwa niedopełnienia obowiązku denuncjacji z art. 240 k.k. Następnie Komisja może zarówno samodzielnie wyjaśniać przypadki przestępstw seksualnych i obyczajowych na szkodę dzieci (art. 2 ust. 1 ustawy z 2019 r.), jak i oddziaływać na społeczeństwo w formułach prewencyjnej, edukacyjnej i badawczej (art. 4 ustawy z 2019 r.), a ponadto ma możliwość oddziaływania na kształt prawa (tj. art. 4a ustawy z 2019 r.). Tak szerokie ujęcie zadań umożliwia działania na wielu płaszczyznach – nie tylko poprzez czynności wpływające na sprawcę czynu, ale także w zakresie pomocy na rzecz pokrzywdzonych przestępstwem. Przejawem bezpośredniego wsparcia na rzecz pokrzywdzonych jest m.in. art. 3 ust. 2 pkt 2 ustawy z 2019 r. jako aktywności Komisji w kontekście podejmowania interwencji i wspierania osób poszkodowanych w postępowaniach prowadzonych przed organami państwa, jest uczestniczenie w postępowaniach karnych na prawach oskarżyciela posiłkowego. W tym względzie jednak kluczowy pozostaje także status pokrzywdzonego, który może samodzielnie oddziaływać także na aktywność Komisji – tj. możliwość uczestnictwa przez Komisję na prawach oskarżyciela posiłkowego poprzedza konieczność wyrażenia stosownej zgody przez pokrzywdzonego (art. 25 ust. 3 i 4 ustawy z 2019 r.). Istotna pozycja pokrzywdzonego jest wyznaczana przedmiotem postępowania karnego nierozzerwanie związanym z naruszeniem wolności tej jednostki. Tak ukształtowany status Komisji może uzasadniać twierdzenie o działaniach w postaci niesienia pewnej formy zadośćuczynienia przez państwo za pośrednictwem tej instytucji na rzecz pokrzywdzonych. Jednak zasadnicze znaczenie ma także kompetencja pokrzywdzonych odnośnie do uprawnienia do decydowania, czy chcą, aby Komisja realizowała aktywności w obszarze społecznego poczucia sprawiedliwości w ich sprawie. Niemniej możliwość współdziałania na rzecz interesu pokrzywdzonego przez Komisję w tym wymiarze świadczy o istotnej gwarancji pomocy ofierze czynu zabronionego.

Co więcej, społeczne odczucie względem przestępstw popełnianych na rzecz małoletnich w przeważającej większości wydarzeń powodowało istotną aktywizację społeczną. Potrzeba społeczna rozliczenia przestępstw seksualnych na rzecz dzieci uwiódociła się przede wszystkim po opublikowaniu w 2019 r. materiału dokumentalnego

³⁷ Zob. wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gdańsku z 17.10.2019 r., III SA/Gd 468/19, LEX nr 2738710.

³⁸ Wyrok TK z 17.05.2004 r., SK 32/03, OTK-A 2004/5, poz. 44.

³⁹ Tekst jedn.: Dz. U. z 2024 r. poz. 17, dalej: „k.k.”.

braci Sekielskich pt. *Tylko nie mów nikomu*⁴⁰. Po jego publikacji rozpoczęła się debata publiczna na temat konieczności pociągnięcia do odpowiedzialności sprawców popełnionych czynów⁴¹. Można zatem przyjąć twierdzenie, że społeczeństwo samodzielnie dopominało się o sprawiedliwość, źródłem czego stała się konieczność poszukiwania nowych form działalności państwa. W treści uzasadnienia projektu ustawy wskazano także na to, że: „brak jest możliwości podjęcia alternatywnych w stosunku do uchwalenia projektowanej ustawy środków umożliwiających osiągnięcie zamierzonego celu”⁴². W tym zakresie można zatem mówić o solidarności wspólnoty, która wymagała wdrażania nowych standardów i form oddziaływania na sprawców czynów zabronionych. Sama Komisja jest właśnie jednym z nowych organów władzy – rozpoczęła swoją działalność w 2020 r. Jej wdrożenie do polskiego systemu prawnego stanowiło odpowiedź państwa na potrzeby społeczne wynikające z niedoboru instrumentów ochronnych w zakresie spraw o przestępstwa seksualne na szkodę dzieci, co zostało także podkreślone w uzasadnieniu do projektu ustawy z 2019 r.

Szczególne wątpliwości doktrynalne dotyczące działalności Komisji pojawiły się w kontekście podejmowania decyzji o wpisie sprawy czynu zabronionego do tzw. Rejestru Sprawców Przestępstw na Tle Seksualnym⁴³. W tej materii warto zwrócić uwagę na możliwość dokonywania wpisu przez Komisję odnośnie do spraw, które na gruncie przepisów prawa karnego uległy przedawnieniu. Sama Komisja na mocy art. 19 pkt 4 ustawy z 2019 r. ma uprawnienie do prowadzenia własnego postępowania względem przestępstw wobec których doszło do prawomocnego orzeczenia o odmowie wszczęcia albo o umorzeniu postępowania karnego z powodu upływu czasu. Zwieńczenie postępowania prowadzonego przez Komisję może skutkować dokonaniem wpisu w trzeciej bazie Rejestru Sprawców Przestępstw na Tle Seksualnym (zob. art. 4 ust. 1 pkt 3 ustawy z 13.05.2016 r. o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym i ochronie małoletnich w zw. z art. 27b ustawy z 2019 r.). Wobec tego pojawia się swoistego rodzaju pytanie, czy poczucie społecznej sprawiedliwości powinno uzasadniać niestosowanie reguł przedawnienia czynów zabronionych? Zaznaczam jednak, że środek stosowany przez Komisję nie odnosi się do zakresu odpowiedzialności karnej i samego katalogu sankcji znajdujących się w k.k.⁴⁴ Wpis dokonywany przez Komisję może dotyczyć zdarzenia, w stosunku do którego z różnych powodów nie toczyło się postępowanie karne i w myśl przepisów prawa karnego uległo przedawnieniu. Ten typ wpisu stanowi niejako kolejny, niezależny instrument, który pozostaje – co do zasady – bez powiązania z samym skazaniem. Biorąc pod uwagę koncepcję sprawiedliwości wyrównawczej w formule wynagrodzenia krzywd na rzecz pokrzywdzonych, to takie ujęcie może stanowić pewną formę zadośćuczynienia społecznemu poczuciu sprawiedliwości⁴⁵. Skoro bowiem ustalony sprawca czynu nie poniósł żadnej formy odpowiedzialności, to z uwagi na konieczność wynagrodzenia naruszeń taki szczególnie wyjątek stanowi odpowiedź na niedobór poczucia sprawiedliwości społecznej. Nie wyłącza

⁴⁰ Poruszenie społeczne było i pozostaje doskonale widoczne w sekcji komentarzy pod materiałem umieszczonym na platformie You Tube, <https://www.youtube.com/watch?v=BrUvQ3W3nV4&t=100s>, dostęp: 20.01.2024 r.

⁴¹ O. Górzyński, „*Tylko nie mów nikomu*”. *Za granicą też głośno o filmie*, 13.05.2019 r., <https://wiadomosci.wp.pl/tylko-nie-mow-nikomu-za-granica-tez-glosno-o-filmie-6380569912117377a>, dostęp: 2.07.2024 r.

⁴² Uzasadnienie do projektu ustawy o Państwowej Komisji..., druk nr 3663 z 16.07.2019 r., s. 14.

⁴³ Zob. M. Służalec, *Wizerunek osoby wpisanej do Rejestru Sprawców Przestępstw na Tle Seksualnym a prawo do prywatności*, „*Gubernaculum et Administratio*” 2022/2, s. 191.

⁴⁴ Por. art. 32 k.k.

⁴⁵ Zob. wyrok TK z 12.04.2000 r., K 8 /98.

to jednak dalszych wątpliwości w stosunku do kompetencji Komisji, w tym przypadku – w szczególności względem innych praw i wolności np. przedawnienia się przestępstw, tj. art. 44 Konstytucji RP, czy prawa do sądu w myśl art. 45. Obszar rozważań odnośnie do tych unormowań wykracza jednak poza ramy niniejszego opracowania.

Odnosząc się do powołanej we wcześniejszej części artykułu materii dotyczącej rozumienia sprawiedliwości można przyjąć, że pozostaje to w zgodzie z działaniami dla dobra wspólnego. Z jednej strony można wskazać, że prawo nie powinno powodować niestabilności względem odpowiedzialności za czyny zabronione i ten zakres nie może być uznawany za sprawiedliwy. Jednak, jak wskazano uprzednio, społeczeństwo domagało się reakcji państwa. Przez to zapotrzebowania społeczności odnośnie do pewnej formy represji względem sprawcy, który z uwagi na okres przedawnienia nie może być osądzony stało się bardzo znaczne. Wówczas teza o zasadności działań Komisji w tym obszarze z uwagi na społeczne poczucie sprawiedliwości może pozostawać uzasadniona. Wątpliwości w tym wymiarze pojawiają się także względem zasady *lex retro non agit*. Zakres ten znajduje szczególne odzwierciedlenie w całym aspekcie działalności Komisji, albowiem może ona podejmować działania mające na celu wyjaśnianie czynów skierowanych przeciwko wolności seksualnej i obyczajności wobec małoletniego poniżej lat 15 również w stosunku do czynów popełnionych przed datą jej powołania.

5. Podsumowanie

Należy wskazać, że Komisja działająca na mocy ustawy z 2019 r. jest formą spełniającą swoje główne założenia, w szczególności w odniesieniu do społecznego poczucia sprawiedliwości. Można przyjąć odpowiedź na postawione we wstępie pytanie, że przyjęte rozwiązania w rzeczywistości stanowią formę odpowiedzi na potrzebę społeczności odnośnie do sprawiedliwości. Jest to o tyle istotne, że Komisja pomimo posiadania informacji, które nie zawsze podlegają upublicznieniu, przedkłada stosowne i powszechnie dostępne raporty ze swojej działalności, dzięki którym społeczność ma możliwość kontroli realizacji jej zadań w myśl poczucia wspólnotowej sprawiedliwości⁴⁶.

Działalność Komisji nie opiera się bowiem jedynie na czynnościach związanych ze zwalczaniem przestępstw występujących w ramach kompetencji Komisji, czy też ich wyjaśnianiem. Ma ona na celu także podejmowanie wielu innych czynności dotyczących pozostałych podmiotów. Jest to forma oddziaływania na funkcjonowanie społeczeństwa, w szczególności poprzez podejmowanie kroków badawczych, edukacyjnych czy prewencyjnych. Następnie Komisja realizując ustawowe założenia posiada także kompetencje w odniesieniu do opiniowania projektów z obszaru jej działania, jak również możliwości kierowania wniosków o podjęcie właściwych działań legislacyjnych przez uprawnione podmioty. Skoro wśród społeczeństwa można było zaobserwować bardzo istotny niedobór satysfakcji w odniesieniu do działań państwa, które miałyby zabezpieczyć sferę seksualności i obyczajności małoletnich, to podejmowanie działań, które mają na celu zabezpieczenie tych wolności dzieci może być formą realizacji społecznego poczucia sprawiedliwości. Staje się to istotne tym bardziej, że dzieci traktowane są jako

⁴⁶ Zob. Pierwszy Raport Państwowej Komisji do spraw wyjaśniania przypadków czynności skierowanych przeciwko wolności seksualnej i obyczajności wobec małoletniego poniżej lat 15, Warszawa 2021, https://pkdp.gov.pl/wp-content/uploads/2021/08/Raport_PKDP.pdf, dostęp: 5.08.2023 r. oraz Drugi Raport Państwowej Komisji do spraw wyjaśniania przypadków czynności skierowanych przeciwko wolności seksualnej i obyczajności wobec małoletniego poniżej lat 15, Warszawa 2022, <https://pkdp.gov.pl/wp-content/uploads/2022/12/raport-drugi-www-1.pdf>, dostęp: 5.08.2023 r.

szczególne podmioty wymagające istotnej ochrony. Wówczas to zarówno państwo, jak i samo społeczeństwo powinny podejmować wszelkie działania, aby zabezpieczyć dobro najmłodszych, albowiem brak odpowiednich rozwiązań mógłby skutkować pewną formą niedostatku względem społecznego poczucia sprawiedliwości. Taki stan można było zaobserwować przed 2019 r., gdy podczas debaty publicznej wprost wskazywano na konieczność dokonywania takich zmian, które będą odzwierciedlać powiedzenie, że sprawiedliwości stanie się zadość.

Zasadne jest też odwołanie się do pytania, czy społeczne poczucie sprawiedliwości uzasadnia stosowanie nowych rozwiązań oddziałujących na sprawców czynu zabronionego względem zachowań podjętych przed czasem obowiązywania tej ustawy. Ujęcie to odnosi się w szczególności do możliwości prowadzenia działań wyjaśniających w stosunku do czynów zabronionych, wobec których doszło już do przedawnienia karalności w myśl przepisów prawa karnego. Wydaje się przy tym, że właśnie te rozwiązania stanowią szczególną, choć nieco kontrowersyjną, formę względem zadośćuczynienia społecznemu poczuciu sprawiedliwości. Skoro przyjmuje się, że każda akcja powinna spotkać się z odpowiednią reakcją, to przy naruszeniach wolności o tak istotnym znaczeniu odstępstwo od zasady *lex retro non agit* będzie uzasadnione właśnie za pomocą tej fundamentalnej zasady społecznego poczucia sprawiedliwości.

State Commission for Counteracting Sexual Abuse of Minors under the Age of 15 as a Form of Satisfying the Sense of Public Justice

Abstract: The article discusses the actions of the State Commission for Counteracting Sexual Abuse of Minors under the Age of 15, in relation to the public sense of justice. Its aim is to determine whether the regulations adopted in statutory law indeed implement the principle of public sense of justice, as well as whether this principle constitutes an argument in favour of applying new solutions concerning acts committed prior to the date of its entry into force. The research assumptions necessitated an exploration of the meaning of the public sense of justice, as well as justice itself, in conjunction with the response (of the society/state) to human actions. The chosen thematic area has not been previously addressed in legal scholarship, and controversies regarding the instruments available to the Commission should be juxtaposed with its fundamental premise, namely, satisfying the public sense of justice. The article confines itself to juxtaposing the values connected with public justice in the context of selected competencies carried out by the Commission.

Keywords: public sense of justice, Pedophilia Commission, State Commission for Counteracting Sexual Abuse of Minors under the Age of 15

BIBLIOGRAFIA / REFERENCES:

- Garrido Gómez M. I. (2021). *The Systematization of Legal Values around Justice*, "Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej", 3, 39-53.
- Chauvin T. (2020). *Sprawiedliwość społeczna – człowiek i wspólnota w świetle prawa i społecznej nauki Kościoła*, „Forum prawnicze”, 2, 3-21.
- Kalka K. (1994). *Sprawiedliwość i sprawności społeczne według Św. Tomasza z Akwinu*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy.
- Kleszcz R. (2008). *Co to znaczy „sprawiedliwość”?*. „Filozofia Nauki”, 1-2, 31-41.
- Klimaszewski M., (2020). *Pozycja ustrojowa Państwowej Komisji do spraw wyjaśniania przypadków czynności skierowanych przeciwko wolności seksualnej i obyczajności wobec małoletniego poniżej lat 15*. „Resocjalizacja Polska”, 1, 145-164.
- S. Kowalczyk. (2009). *Państwo a problem sprawiedliwości społecznej*, „Annales. Etyka w Życiu Gospodarczym”, 1, 169-175.
- Liberkowski R. (2000). *O genezie i istocie sprawiedliwości*. W: W. Heller, R. Liberkowski (red.), *Wola sprawiedliwości*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii UAM.
- Niewiadomska I., Fel S. (2016). *Realizacja zasady sprawiedliwości w karaniu przestępców*, „Zeszyty Naukowe KUL”, 3, 59-75.
- Płoski T. (2004-2005). *Sprawiedliwość, wojna i pokój w nauczaniu Kościoła katolickiego*, „Studia Warmińskie”, XLI-XLII, 339-364.
- Rawls J. (1999). *A theory of justice. Revised edition*, Cambridge.
- Sadowski P. (2008). *Filozofia prawa w życiu i nauczaniu Ulpiana*. „Zeszyty Prawnicze”, 1, 81-108.
- Sadurski W. (1998). *Teoria sprawiedliwości. Podstawowe zagadnienia*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Safjan M., Bosek L. (red.). (2016). *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*, Warszawa.
- Służalec M. (2022). *Wizerunek osoby wpisanej do Rejestru Sprawców Przepęstw na Tle Seksualnym a prawo do prywatności*, „Gubernaculum et Administratio”, 2, 185-197.
- Stoiński A. (2016). *Jekyll i Hyde metapolityki. Rozważania o przemianach w rozumieniu tolerancji, wolności i sprawiedliwości*, Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.
- Stoiński A. (2017). *Idea sprawiedliwości społecznej. Wstępna klasyfikacja znaczeń*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

- Ślęczek-Czakon D. (2014). *Sprawiedliwość społeczna: obecność problemu w polskiej filozofii społecznej*, In T. Czakon, D. Ślęczek-Czakon (eds.), *Współczesna filozofia społeczna w Polsce: wybrane problemy*, Katowice.
- Tkacz S. (2003). *Rozumienie sprawiedliwości w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Wróbel P. (2013). *Postulat sprawiedliwości społecznej a idea sprawiedliwości*, „Studia Socialia Cracoviensia”, 8, 135-150.
- Wesoły W. (2010). *Sprawiedliwość w nauczaniu Kościoła katolickiego*, „Studia Warmińskie”, XLVII, 281-305.
- Zalewski W. (2016). *Sprawiedliwość „sprawiedliwości naprawczej”*, „Gdańskie Studia Prawnicze”, XXXV, 737-749.
- Ziemiński Z. (1992). *O pojmowaniu sprawiedliwości*, Lublin: Instytut Wydawniczy „Daimonion”.
- Ziemiński Z. (1996). *Sprawiedliwość społeczna jako pojęcie prawne*, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Zubik M., Sokolewicz W. (2016). In *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom I, wyd. II*, L. Garlicki (ed.), Warszawa.